

Rozwój instytucjonalny rachunkowości w Polsce (artykuł dyskusyjny)

TOMASZ SOBCZAK *

Streszczenie

Artykuł jest próbą przedstawienia procesu instytucjonalizacji rachunkowości w Polsce i określenia etapu jej rozwoju. Autor zwraca uwagę na związek między instytucjonalizacją rachunkowości a jej tożsamością jako nauki; wyższy poziom instytucjonalizacji decyduje o silniejszej tożsamości. W pracy posłużono się koncepcją instytucjonalizacji nauki Terry’ego N. Clarka.

Autor zestawiał zjawiska wyrażające proces instytucjonalizacji rachunkowości w Polsce i podjął próbę ich przypisania do następujących etapów tego procesu: samotny uczony, nauka amatorska, początek nauki akademickiej, dojrzała nauka i wielka nauka. W pracy opisano poszczególne zjawiska wyrażające instytucjonalizację. Autor ustalił, że rachunkowość osiągnęła etap wielkiej nauki.

Artykuł jest zaproszeniem do dyskusji w zakresie rozwoju instytucjonalnego rachunkowości w Polsce. Autor ma świadomość, że niektóre jego stwierdzenia mają charakter polemiczny i subiektywny. Dlatego też udział w tej dyskusji osób o innych poglądach będzie cennym wkładem w rozwój rachunkowości jako dyscypliny naukowej.

Słowa kluczowe: rachunkowość, dyscyplina naukowa, instytucjonalizacja, etapy instytucjonalizacji.

Abstract

Institutional development of accounting in Poland (a discussion paper)

This article is an attempt to present the process of accounting institutionalization in Poland and to identify the stage of its development. The author pays attention to the relationship between the institutionalization of accounting and its identity as a science. The higher the level of institutionalization, the stronger the identity. The study uses Terry N. Clark’s concept of science institutionalization.

The article presents the phenomena representing the process of accounting institutionalization in Poland and made an attempt to assign them to successive stages of this process: the solitary scientist, amateur science, emerging academic science, established science, and big science. The author concludes that accounting has reached the stage of big science.

This work is an invitation to discussion on institutional development of accounting in Poland. The author is well aware that some of his statements have a subjective and controversial character, so participation in this discussion of persons with other views will be a valuable contribution to the development of accounting as a scientific discipline.

Keywords: accounting, scientific discipline, institutionalization, stages of institutionalization.

* Dr hab. Tomasz Sobczak, adiunkt, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Inżynierii Mechanicznej i Mechatroniki, tomasz.sobczak@zut.edu.pl

Wprowadzenie

Z biegiem czasu prawie każda dziedzina wiedzy uzyskuje status nauki, a tego wyrazem w porządku prawnym jest określanie jej jako dziedzina nauki lub dyscyplina. Niestety, rachunkowość w Polsce, mimo długoletnich tradycji, bardzo bogatego dorobku dydaktycznego i naukowego, silnego ruchu społecznego (Stowarzyszenie Księgowych w Polsce) i ogólnego poglądu jej przedstawicieli, że posiada cechy dyscypliny naukowej, nie wybiła się na samodzielność naukową.

Przyczyny takiej sytuacji były identyfikowane i opisywane przez niektórych przedstawicieli rachunkowości. Najpełniej w tym temacie wypowiedziały się na łamach „Zeszytów Teoretycznych Rachunkowości” A. Szychta i M. Bąk. Pierwsza autorka zidentyfikowała przedmiot i cele współczesnej nauki rachunkowości oraz wskazała istotę, charakter i typy teorii w tej nauce (Szychta, 2015, s. 9–35), zaś druga zestawiała najważniejsze atuty rachunkowości jako dyscypliny naukowej i jej podstawowe niedoskonałości (Bąk, 2013, s. 72).

Wydaje się, że kluczową barierą w rozwoju rachunkowości w kierunku samodzielnej dyscypliny naukowej jest jej interdyscyplinarny charakter, który jest wynikiem licznych zapożyczeń z innych nauk. Taki transfer jest specyfiką młodych nauk, których przedstawiciele poszukują inspiracji w dziedzinach lub dyscyplinach o bogatych tradycjach i silnym statusie naukowym. Inną, równie poważną barierą w rozwoju polskiej rachunkowości jest jej obecne usytuowanie w naukach ekonomicznych jako specjalności. Współczesne nauki ekonomiczne w Polsce od 2010 r. tworzą cztery dyscypliny naukowe: „ekonomia”, „nauki o zarządzaniu”, „finanse” i „towaroznawstwo”. W komunikacie 7 z 2010 r. Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów na podstawie doświadczeń z przewodów doktorskich i habilitacyjnych, między innymi trudności rad wydziałów lub rad naukowych we właściwym określeniu dyscypliny przebiegu tych przewodów i nadawania stopni naukowych, przedstawiła zakres dyscyplin „ekonomia”, „nauki o zarządzaniu” i „finanse”. Dokładna lektura tego interesującego dokumentu dowodzi, że ta instytucja – kluczowy podmiot rozwoju nauki – nie posłużyła się w nim terminem „rachunkowość” (*Zakres dyscyplin „ekonomia”, „finanse” i „nauki o zarządzaniu”...*, 2010).

Innym znamienym przejawem słabej tożsamości rachunkowości na gruncie polskich nauk jest proces uzyskiwania przez jej przedstawicieli stopni naukowych najczęściej w dyscyplinach „ekonomia” lub „nauki o zarządzaniu”. Od niedawna, to jest od 2010 r. przedstawiciele rachunkowości mogą uzyskiwać stopnie naukowe także w dyscyplinie „finanse”¹.

¹ W szczecińskim ośrodku nauk ekonomicznych po 2000 r. osoby reprezentujące rachunkowość uzyskały stopień doktora habilitowanego w dyscyplinie „ekonomia” (między innymi S. Hońko i M. Kaczmarek) lub w dyscyplinie „finanse” (na przykład P. Szczypa). W łódzkim ośrodku rachunkowości M. Turzyński i B. Bek-Gaik uzyskali stopień doktora habilitowanego w dyscyplinie „nauki o zarządzaniu”. W Toruniu M. Ciechan-Kujawa została doktorem habilitowanym w dyscyplinie „nauki o zarządzaniu”. We Wrocławiu stopień doktora habilitowanego w dyscyplinie „nauki o zarządzaniu” uzyskali między innymi R. Kowalak i M. Nowak, a w dyscyplinie „ekonomia” między innymi B. Nita i W.Z. Dotkuś.

O słabej tożsamości naukowej rachunkowości świadczy również brak w strukturze Polskiej Akademii Nauk osobnego komitetu rachunkowości. Obecnie w ramach PAN funkcjonują następujące ekonomiczne komitety: Komitet Nauk Ekonomicznych, Komitet Nauk o Finansach, Komitet Nauk Organizacji i Zarządzania oraz Komitet Statystyki i Ekonometrii. W składach osobowych wymienionych komitetów PAN nie ma przedstawiciela rachunkowości (*Komitety naukowe PAN*).

Kolejną barierą w uzyskaniu naukowego statusu rachunkowości jako samodzielnej dyscypliny jest dość powszechne jej postrzeganie w kontekście praktycznych umiejętności, także przez część akademików reprezentujących nauki ekonomiczne.

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, na jakim etapie instytucjonalizacji znajduje się nauka rachunkowości w Polsce. Jest to także zaproszenie do dyskusji zarówno w kwestii tożsamości rachunkowości, jak i jej instytucjonalizacji jako samodzielnej dyscypliny naukowej.

1. Tożsamość rachunkowości

Przywołane powyżej oraz inne ograniczenia wpływają na problemy związane z tożsamością rachunkowości jako dyscypliny nauki. M. Trocki (2005, s. 7) przez tożsamość nauki rozumie „świadomość wspólnoty wartości, postaw, celów, interesów, sposobów działania i zachowań środowiska uprawiającego daną naukę (jest to tzw. tożsamość wewnętrzna) oraz świadomość odrębności tych elementów w odniesieniu do innych środowisk naukowych (jest to tzw. tożsamość zewnętrzna)”. Tożsamość danej nauki, jak wskazuje Trocki za innym wybitnym, nieżyjącym teoretykiem zarządzania L. Krzyżanowskim, może być analizowana w kontekście kategorii naukoznawczych, takich jak: aspekt czynnościowy, rezultatywny, dydaktyczny, instytucjonalny i społeczno-historyczny (Krzyżanowski, 1992, s. 42). Ustalenia Trockiego i Krzyżanowskiego według autora niniejszego artykułu wpisują się w dyskusję o tożsamości rachunkowości jako samodzielnej dyscypliny naukowej.

Ze względu na ograniczenia edytorskie autor tego tekstu ogranicza się do prezentacji dorobku rachunkowości w kontekście instytucjonalnym. Elementem pomocnym w rozwiązaniu kwestii, czy rachunkowość osiągnęła nieformalny status dyscypliny naukowej jest zagadnienie rozwoju instytucjonalnego rachunkowości jako nauki. Tym bardziej, że niektórzy przedstawiciele nauk ekonomicznych zwracają uwagę na nierozłączność tożsamości danej dyscypliny z procesem jej instytucjonalizacji. Socjolog i uznany przedstawiciel nauk o zarządzaniu A.K. Koźmiński traktuje instytucjonalizację jako proces „wyodrębniania i ewolucji kierunków nauczania, powoływania i łączenia jednostek badawczych, innych instytucji naukowych i ich organów oraz awansu naukowego w ramach dyscypliny, przyznawania i kontroli «uprawnień» itp.” (Koźmiński, 2008, s. 224).

W ujęciu funkcjonalnym przez instytucjonalizację autor tego artykułu rozumie proces pojawiania się jednostek organizacyjnych szkół wyższych (instytutów, katedr, zakładów oraz seminariów kształcących i skupiających osoby zajmujące się teoretycznymi

problemami rachunkowości), instytutów, stowarzyszeń, towarzystw i czasopism naukowych, które wprowadziły rachunkowość do życia akademickiego, zapewniają jej tam trwałe miejsce oraz odróżniają je od innych dyscyplin ekonomicznych.

Autor w tym tekście pragnie zwrócić uwagę na kilka nieścisłości, które pojawiły się w trakcie bogatej dyskusji o rachunkowości jako dyscyplinie naukowej i jej relacjach z innymi naukami. M. Remlein (2014, s. 126, 132) stwierdza, że rachunkowość można uznać za dyscyplinę naukową, ponieważ spełnia kryteria definicyjne dyscypliny naukowej, to jest:

- jest działalnością społecznie zorganizowaną, bada bowiem zdarzenia i relacje o charakterze społecznym;
- tworzy i prezentuje informacje, które są wykorzystywane przez odbiorców w działaniach mających skutki społeczne;
- rezultaty badań prowadzonych w zakresie nauki rachunkowości są stosowane w praktyce gospodarczej.

O ile dwa ostatnie kryteria są jasne, o tyle pierwsze jest niezgodne z częścią definicji dyscypliny naukowej opracowanej przez M. Bąk (2013). Jak pisze przywołana tu autorka, dyscyplina naukowa jest „to część dziedziny naukowej, społecznie zorganizowana działalność badawcza nastawiona na wytwarzanie informacji (badanie) oraz stosowanie rezultatów tej działalności (teorie) w praktyce” (Bąk, 2013, s. 56). W swej definicji zwraca ona uwagę, że społecznie zorganizowana działalność badawcza jest warunkiem koniecznym uznania danej wiedzy za dyscyplinę naukową, zaś Remlein, opierając się na ustaleniach Bąk, dowodzi, że rachunkowość jest działalnością społecznie zorganizowaną, bada bowiem zdarzenia i relacje o charakterze społecznym. Należy zauważyć, że fakt badania zdarzeń i relacji o charakterze społecznym nie czyni działalności społecznie zorganizowanej. W rozwoju nauk społecznych, między innymi socjologii, psychologii, prawa czy ekonomii, ważną rolę odgrywali samotni uczeni, którzy badali zdarzenia i relacje o charakterze społecznym.

Przez społecznie zorganizowaną działalność badawczą M. Bąk rozumiała stwierdzony fakt istnienia grupy badaczy, między którymi występują stosunki społeczne wskazujące na ich wzajemne powinności, uprawnienia i powiązania. Kontakty i interakcje między członkami grupy są powtarzalne i regulowane normatywnie. W przypadku rachunkowości M. Bąk prawdopodobnie miała na myśli funkcjonowanie zbiorowości jej przedstawicieli w ramach instytucji społecznych²: uczelni, wydziałów, katedr czy organizacji społecznych, zawodowych i naukowych. Pośrednio potwierdzają to ustalenia M. Bąk, która w grupie atutów rachunkowości jako nauki wymienia fakt istnienia ośrodków naukowych i kadry naukowej (Bąk, 2013, s. 72, tab. 9).

² Instytucje według D.C. Northa (1994, s. 360) „to wymyślone przez ludzi ograniczenia, które strukturalizują ludzkie interakcje. Składają się z ograniczeń formalnych (na przykład reguł, praw, konstytucji), z ograniczeń nieformalnych (na przykład norm zachowań, konwencji, narzuconych sobie kodów postępowania) i z ich charakterystycznych sposobów zabezpieczenia”.

Niekiedy w dyskusji o rachunkowości jako nauce pojawiają się głosy redukujące jej związki do wybranych dziedzin i dyscyplin naukowych. Przedstawicielka poznańskiego ośrodka rachunkowości A. Piechocka-Kałużna (2014) podjęła próbę wskazania wybranych dyscyplin naukowych z dwóch dziedzin nauk, tj. społecznych i ekonomicznych, które to dyscypliny są powiązane z nauką rachunkowości. Jak ustaliła Piechocka-Kałużna (2014, s. 33), nauka rachunkowości jest powiązana z psychologią, socjologią, ekonomią, finansami i naukami o zarządzaniu. Autorka tej mało czytelnej próby nie zidentyfikowała istoty, charakteru i kierunku tych powiązań, a także pominęła wzajemne relacje między prawem a rachunkowością. Należy zauważyć, że w ramach prawa funkcjonuje prawo podatkowe (ujęcie przedmiotowe) i prawo finansowe (ujęcie regulacyjne), a w rachunkowości istnieją liczne specjalizacje, w tym rachunkowość podatkowa i rachunkowość sektora budżetowego. Piechocka-Kałużna pominęła w swoich ustaleniach fakt funkcjonowania nauk o zarządzaniu także jako dyscypliny w ramach dziedziny nauk humanistycznych w obszarze nauk humanistycznych.

2. Instytucjonalizacja rachunkowości jako nauki

Na potrzeby tego tekstu do opisu procesu instytucjonalizacji rachunkowości jako nauki wykorzystano ustalenia amerykańskiego socjologa T.N. Clarka, który w artykule z 1972 r. przedstawił etapy procesu instytucjonalizacji danej nauki, tj. samotny uczony, nauka amatorska, początek nauki akademickiej, nauka ustabilizowana (dojrzała) i wielka nauka. W tabeli 1 zamieszczono etapy instytucjonalizacji nauki i ich charakterystyczne zjawiska.

Tabela 1. Pięć etapów instytucjonalizacji nauki według T.N. Clarka

Etap	Indywidualni badacze	Małe organizacje zawodowe	Stanowiska uniwersyteckie dla indywidualności naukowych	Programy kształcenia na poziomie magisterskim	Ogromne profesjonalne stowarzyszenia, towarzysztwa
Samotny uczony	Tak				
Nauka amatorska	Tak	Tak			
Początek nauki akademickiej		Tak	Tak		
Dojrzała nauka		Tak	Tak	Tak	
Wielka nauka			Tak	Tak	Tak

Źródło: Clark (1972, s. 662).

T.N. Clark rozszerzył koncepcję rozwoju nauki autorstwa T. Kuhna, fizyka z wykształcenia i filozofa nauki, który wyróżnił dwa okresy (etapy) rozwoju nauki: okres przedparadygmataczny i okres nauki normalnej. Kluczowym pojęciem, narzędziem analitycznym jest paradygmat i jego rozwój (Kuhn, 2009, s. 32–33). W okresie przedparadygmatacznym mamy do czynienia w nauce z chaosem i przypadkowym zbieraniem danych, z różnymi, równolegle funkcjonującymi teoriami, metodologiami, szkołami niepozwalającymi na przyjęcie jakiegokolwiek konsensu przez społeczność naukową. Dopiero wykształcenie się paradygmatu pozwala wejść nauce w okres tzw. nauki normalnej. Panująca wtedy wśród uczonych zgoda co do kategorii, definicji, teorii wyjaśniających, sposobów formułowania problemów i ich rozwiązywania, stosowanej metodologii pozwala na rozwój danej dyscypliny w sposób linearny i kumulatywny przyrost wiedzy. Kuhn uważał, że rozwój nauki ma charakter rewolucyjny, a jego model rewolucyjnego rozwoju nauki przedstawić można następująco: pre-nauka – nauka normalna – kryzys – rewolucja – nowa nauka normalna – nowy kryzys (Kuhn, 2009, s. 31–50).

Instytucjonalizację rachunkowości, podobnie jak i innych dyscyplin naukowych, wyrażają zjawiska. W związku z tym analiza tego procesu powinna polegać na ich identyfikacji w obszarze interesującej nas dziedziny nauki, dyscypliny lub specjalności naukowej. W instytucjonalnym rozwoju rachunkowości można wyróżnić następujące zjawiska:

- 1) pojawienie się artykułów, których przedmiotem zainteresowania jest szeroko rozumiana rachunkowość (etap 1.);
- 2) wydzielenie w czasopismach działów i/lub powołanie specjalistycznych czasopism poświęconych zagadnieniom rachunkowości (etap 2.);
- 3) uwzględnienie w wykładach uniwersyteckich problematyki z zakresu rachunkowości (etap 1.);
- 4) wprowadzenie do programów nauczania zajęć dydaktycznych z rachunkowości (etap 2.);
- 5) tworzenie pojedynczych katedr uniwersyteckich, w ramach których kadra akademicka zajmuje się problemami rachunkowości w ujęciu dydaktycznym i naukowym (etap 3.);
- 6) wyodrębnienie zagadnień w postaci programów nauczania niezwiązanych z osobą konkretnego wykładowcy (etap 4.);
- 7) powstanie towarzystw naukowych z zakresu rachunkowości (etap 2.);
- 8) konferencje poświęcone zagadnieniom rachunkowości (etap 4.);
- 9) kształcenie specjalistów z dziedziny rachunkowości na potrzeby organizacji prowadzących działalność zarówno praktyczną, jak i naukową (etap 5.);
- 10) wyraźne wyodrębnienie się rachunkowości z innych dziedzin wiedzy naukowej w drodze konsensu w kwestii przedmiotu i metod badawczych (etap 4.);
- 11) narodziny szkół naukowych w rachunkowości (etap 4.);
- 12) podporządkowanie programów nauczania i programów badań powszechnie akceptowanej doktrynie i akceptacja tego stanu rzeczy przez znaczną część środowiska naukowego zajmującego się rachunkowością (etap 4.);

- 13) depersonalizację procesu kształcenia, tj. rolę mistrza-nauczyciela w przekazywaniu wiedzy naukowej przejmują publikacje naukowe, czasopisma i podręczniki (etap 5.);
- 14) różnicowanie zainteresowań naukowych w ramach danej dziedziny, rozwój specjalizacji i powstawanie wąskich specjalności (powstają zespoły naukowe zajmujące się wąskimi zagadnieniami – etap 5.)³.

Tabela 2. Pierwsze odnotowane przypadki zaistnienia określonych zjawisk wyrażających instytucjonalizację rachunkowości na ziemiach polskich

Etap instytucjonalizacji według Clarka	Zjawisko	Czy dane zjawisko zaistniało w rachunkowości w Polsce (tak lub nie)
Samotny uczony	Pojawienie się artykułów z zakresu rachunkowości	Tak
	Uwzględnienie w wykładach uniwersyteckich problematyki z zakresu rachunkowości	Tak
Nauka amatorska	Wydzielenie w czasopismach działów i/lub powołanie specjalistycznych czasopism poświęconych rachunkowości	Tak
	Wprowadzenie do programów nauczania zajęć dydaktycznych z rachunkowości	Tak
	Powstanie towarzystw naukowych, statutowo zajmujących się rachunkowością	Tak
Początek nauki akademickiej	Istnienie pojedynczych katedr uniwersyteckich, których przedmiotem są zagadnienia rachunkowości	Tak
Dojrzała nauka	Wyodrębnienie zagadnień w postaci programów nauczania niezwiązanych z osobą konkretnego wykładowcy	Tak
	Konferencje poświęcone rachunkowości	Tak
	Wyraźne wyodrębnienie się rachunkowości z innych dziedzin wiedzy naukowej (na przykład konsens co do przedmiotu i metod badawczych i/lub pierwsze stopnie naukowe i tytuły)	Tak
	Narodziny szkół naukowych w rachunkowości	Tak
	Podporządkowanie programów nauczania i programów badań powszechnie akceptowanej doktrynie i akceptacja tego stanu rzeczy przez znaczną część środowiska rachunkowości	Tak

³ W ustaleniu listy zjawisk składających się na proces instytucjonalizacji rachunkowości wykorzystano ustalenia N. Kraśko, która te zjawiska zidentyfikowała w kontekście rozwoju socjologii (Kraśko, 1996, s. 17), a także własne ustalenia autora niniejszego tekstu.

Tabela 2. Pierwsze odnotowane przypadki zaistnienia określonych zjawisk wyrażających instytucjonalizację rachunkowości na ziemiach polskich (*ciąg dalszy*)

Etap instytucjonalizacji według Clarka	Zjawisko	Czy dane zjawisko zaistniało w rachunkowości w Polsce (tak lub nie)
Wielka nauka	Kształcenie specjalistów z rachunkowości na potrzeby organizacji prowadzących działalność zarówno praktyczną (kierunek studiów), jak i naukową (studia doktoranckie, nadawanie stopni naukowych)	Tak
	Depersonalizacja procesu kształcenia	Tak
	Różnicowanie zainteresowań naukowych w ramach danej dziedziny, rozwój specjalizacji i powstawanie wąskich specjalności	Tak

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej opisano zidentyfikowane fakty świadczące o zaistnieniu wybranych zjawisk składających się na pięciostopniową strukturę procesu instytucjonalizacji rachunkowości na ziemiach polskich.

Na ziemiach polskich w porównaniu z innymi krajami Europy stosunkowo wcześniej pojawiło się specjalistyczne czasopismo poświęcone rachunkowości⁴. W 1899 r. we Lwowie zapoczątkowano wydawanie „Miesięcznika dla Buchalteryi” – „czasopisma poświęconego rachunkowości oraz nauce umiejętności handlowych” (Bień, 2007, s. 14). Jak czytamy w swoistej deklaracji wydawcy „Miesięcznik dla Buchalteryi”, „(...) ma w fachowych artykułach podawać zdobycze ekonomii społecznej, umiejętności rachunkowej i handlowej w ogóle, by zaznajamiać interesowanych o każdym w tej dziedzinie postępie i zbierać skrzętnie wszystkie wieści i wiadomości, które mogą się przydać urzędnikom rachunkowym państwowym lub prywatnym w wykonywaniu ich służby” (za: Winnicka, 2014, s. 213).

Jak ustaliła przywołana powyżej autorka, pierwszy rocznik tego pierwszego polskiego czasopisma poświęconego rachunkowości miał następujący układ: artykuły, umiejętności handlowe, bibliografia, rozmaitości, odpowiedzi od redakcji i ogłoszenia. Artykuły publikowane na łamach „Miesięcznika dla Buchalteryi” poruszały zagadnienia księgowości i rewizji, umiejętności handlowych i księgowych, rozwoju rachunkowości państwowej w Austrii oraz szkolnictwa i nauki rachunkowości (Winnicka, 2014, s. 213). Obecnie najważniejszym czasopismem naukowym dla środowiska polskiej rachunkowości jest dwumiesięcznik „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” – organ naukowy Stowarzyszenia Księgowych w Polsce⁵.

⁴ Angielski periodyk „The Accountant” to najstarsze na świecie specjalistyczne czasopismo poświęcone rachunkowości; pierwszy numer ukazał się w 1874 r. („The Accountant”, 2016).

⁵ Do roku 2000 czasopismo ukazywało się pod tytułem „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”.

Już w XIX wieku w uczelniach wyższych funkcjonujących na ziemiach polskich uwzględniano w wykładach uniwersyteckich problematykę rachunkowości. Na przykład na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1883–1920 wykładano rachunkowość rządową jako przedmiot nadobowiązkowy (Redzik, 2009, s. 373). Na wydziałach prawnych polskich uniwersytetów w latach 1918–1939 w ramach prawa handlowego przekazywano wiedzę z zakresu rachunkowości.

W strukturach uczelni wyższych Polski międzywojennej funkcjonowały samodzielne katedry, w ramach których realizowano przedmioty z zakresu rachunkowości. W 1925 r. powołano pierwszą w Polsce Katedrę Księgowości w Wyższym Studium Handlowym w Krakowie (Filar, 2000, s. 25). Obecnie w ramach Wydziału Zarządzania, Informatyki i Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu oraz Wydziału Nauk Ekonomicznych Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego funkcjonują Instytuty Rachunkowości (powołane odpowiednio w 1981 i 2006 r.). W strukturach ekonomicznych wydziałów innych uczelni wyższych funkcjonują najczęściej katedry lub zakłady rachunkowości⁶. Do dziś w polskich uczelniach akademickich nie funkcjonuje wydział, w którego nazwie znajduje się termin „rachunkowość”. Warto zauważyć, że terminy „ekonomia”, „zarządzanie” i „finanse” tworzą nazwy wielu polskich wydziałów kształcących adeptów nauk ekonomicznych.

Na ziemiach polskich w XIX wieku do programów studiów prawniczych wprowadzono zajęcia dydaktyczne z rachunkowości, a dokładnie skarbowości państwowej. W tym czasie prowadzono także zajęcia praktyczne z rachunkowości w średnich szkołach handlowych, między innymi w:

- Akademii Handlowej w Gdańsku, założonej w 1832 r. (Dzienis, 2013, s. 94–95);
- Szkole Handlu i Rzemiosł w Toruniu, założonej w 1873 r. (Niedzielska, 2002, s. 285);
- Szkole Handlowej w Warszawie, którą w 1875 r. założył L. Kronenberg (Kraushar, 1929, s. 150; Żor, 2011, s. 397–381);
- Szkole Handlowej w Krakowie, powołanej w 1882 r. (Purchla, 2000, s. 17).

W okresie międzywojennym dla studentów wyższych szkół handlowych prowadzono wykłady i ćwiczenia z szeroko rozumianej rachunkowości. Warto zauważyć, że w ramach kształcenia uniwersyteckiego także prowadzono zajęcia z zakresu rachunkowości, na przykład dla studentów sekcji ekonomiczno-politycznej Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego wykładano takie przedmioty, jak księgowość i rachunkowość państwową. W ramach sekcji ekonomicznej Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego prowadzono wykłady z rachunkowości ogólnej i państwowej (Sobczak, 2009, s. 94–95, 99–100; Sobczak, 2008, s. 2012–2013).

Przed wybuchem I wojny światowej na ziemiach polskich powołano liczne organizacje o charakterze zawodowym i/lub naukowym. Celem tych organizacji lub towarzystw było integrowanie środowisk zawodowych i naukowych oraz upowszechnianie

⁶ Więcej o dziejach i dorobku instytutów, katedr i zakładów rachunkowości zob. S. Sojak (red., 2011).

wiedzy zarówno teoretycznej, jak i praktycznej. W 1904 r. z inicjatywy A. Morozewicza powołano pierwszą organizację społeczno-zawodową – Związek Buchalterów w Warszawie. W 1907 r. związek ten rozszerzył swój statut między innymi o zapis „jawnej już pracy zawodowej, skierowanej ku obronie interesów pracujących i podniesieniu wiedzy handlowej” (Kotowicz, 1929, s. 303). W tym samym roku powołano do życia czasopismo – dwutygodnik „Kronika Buchaltera”. W 1926 r. Związek, zmieniając statut, przekształcił się w ogólnokrajowy Związek Księgowych w Polsce, który zrzeszał „księgowych oraz korespondentów handlowych celem (Kotowicz, 1929, s. 303):

- 1) wspólnej obrony i poprawy materialnej, zdrowotnych, moralnych i prawnych warunków bytu pracowników;
- 2) podniesienia wykształcenia zawodowego i ogólnego pracowników; postawienia ich na najwyższym poziomie sprawności i podniesienia wydajności pracy;
- 3) współzycia koleżeńskiego i utrwalenia poczucia łączności koleżeńskiej”.

Współcześnie działalność Związku Księgowych w Polsce jest kontynuowana przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, które w 1957 r. zostało zarejestrowane jako jedyna dla księgowych organizacja społeczna o ogólnopolskim zasięgu (Bień, 2007, s. 75).

W 1953 r. w Warszawie odbył się I Zjazd Katedr Rachunkowości, którego tematem przewodnim była rachunkowość jako nauka. Spotkanie to zapoczątkowało swoistą środowiskową tradycję organizowania corocznych spotkań katedr rachunkowości. Obecnie środowisko polskiej rachunkowości organizuje także cykliczne konferencje poświęcone między innymi (Sojak, 2011, s. 11):

- międzynarodowym i krajowym standardom rachunkowości oraz ich regulacjom prawnym (środowisko wrocławskie, organizator Z. Luty),
- tendencjom rozwojowym rachunku kosztów i controllingu (środowisko wrocławskie, organizator E. Nowak),
- wpływom międzynarodowych i krajowych standardów rachunkowości na praktykę rachunkowości finansowej i zarządczej (środowisko łódzkie, organizator I. Sobańska),
- programom nauczania i problemom dydaktyki w rachunkowości (środowisko szczecińskie, organizator T. Kiziukiewicz).

W 1925 r. T. Lulek został mianowany profesorem nadzwyczajnym prawa skarbowego i rachunkowości państwowej (Hołda, 2007, s. 70). W. Skalskiego z Poznania w 1934 r. powołano na stanowisko profesora nadzwyczajnego rachunkowości i analizy bilansu, a w 1938 r. – na stanowisko profesora zwyczajnego rachunkowości⁷ (Gabruszewicz, 2007, s. 122). Pierwszy stopień naukowy doktora za pracę z zakresu rachunkowości otrzymał S. Skrzywan w 1948 r. Była to praca *Rachunkowość w przedsiębiorstwie przy gospodarce planowej*, napisana pod opieką profesora E. Lipińskiego (Świderska, 2007, s. 133).

⁷ Na przykład w Wielkiej Brytanii L.R. Dicksee był pierwszym wykładowcą rachunkowości. W 1902 r. objął stanowisko kierownika Katedry Rachunkowości na Uniwersytecie w Birmingham (Gawart, 2015, s. 229).

Po 1945 r. odnotowano narodziny szkół naukowych w rachunkowości, między innymi szkoły S. Skrzywana, łódzkiej szkoły rachunkowości czy wrocławskiej szkoły rachunkowości (Sojak, 2011, s. 13–15).

W Polsce międzywojennej kształcenie specjalistów z rachunkowości na potrzeby organizacji prowadzących działalność zarówno praktyczną, jak i naukową zapoczątkowano w 1928 r. w Wyższym Studium Handlowym w Krakowie, gdzie uruchomiono samodzielny praktyczny kierunek studiów „Rachunkowość handlowa” (Filar, 2000, s. 26).

W polskim środowisku rachunkowości istnieje powszechny konsens w zakresie zasad studiów pierwszego stopnia na specjalności „Rachunkowość” w ramach kierunku „Finanse i rachunkowość”. Na przykład student kierunku „Finanse i rachunkowość” o specjalności „Rachunkowość”, realizowanej przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie w roku akademickim 2014/2015, mógł uczestniczyć między innymi w zajęciach dydaktycznych co najmniej 16 przedmiotów o tematyce rachunkowości. W grupie przedmiotów podstawowych znajduje się przedmiot „Rachunkowość”, a przedmiotów kierunkowych „Rachunkowość finansowa”. W grupie przedmiotów do wyboru na kierunku „Finanse i rachunkowość” znajdują się następujące przedmioty związane z rachunkowością: „Laboratorium z rachunkowości finansowej”, „Podatki w rachunkowości”, „Podstawy rachunku kosztów”, „Raportowanie finansowe – wymiar globalny i zarządczy”, „Rozliczenia podatkowe przedsiębiorstw” i „Rozrachunki publicznoprawne w praktyce polskiej”. Do przedmiotów tworzących specjalność „Rachunkowość” na kierunku „Finanse i rachunkowość” w Szkole Głównej Handlowej należą: „Krajowe standardy sprawozdawczości”, „Laboratorium z rachunkowości finansowej”, „Podatki w rachunkowości”, „Podstawy rachunku kosztów”, „System podatkowy w Polsce” lub „Sprawozdania finansowe grup kapitałowych” (*Studia pierwszego i drugiego stopnia w SGH...*, 2014, s. 22, 27–29).

Podobnie przedstawia się kwestia studiów drugiego stopnia na specjalności „Rachunkowość” w ramach kierunku „Finanse i rachunkowość”. Student kierunku „Finanse i rachunkowość” o specjalności „Rachunkowość”, realizowanej przez Szkołę Główną Handlową w roku akademickim 2014/2015, mógł uczestniczyć między innymi w zajęciach dydaktycznych co najmniej 16 przedmiotów o tematyce rachunkowości. W grupie przedmiotów kierunkowych znajdują się „Rachunek kosztów”, „Rachunkowość zarządcza” i „Zaawansowana rachunkowość finansowa”. W grupie przedmiotów do wyboru na kierunku „Finanse i rachunkowość” znajdują się następujące przedmioty związane z rachunkowością: „Badanie sprawozdań finansowych”, „Laboratorium z rachunkowości zarządczej”, „Międzynarodowe standardy sprawozdawczości”, „Optymalizacja podatkowa”, „Rachunkowość w jednostkach sfery budżetowej”, „Rachunkowość w banku”, „Rachunkowość w zakładzie ubezpieczeń”, „Sprawozdawczość finansowa i rachunkowość grup kapitałowych według MSSF”, „VAT w działalności gospodarczej”, „Zaawansowana rachunkowość zarządcza”, „Zewnętrzny i wewnętrzny audyt i kontrola”. Do przedmiotów tworzących specjalność „Rachunkowość” na kierunku „Finanse i rachunkowość” studiów drugiego stopnia realizowanych w ramach Szkoły Głównej Handlowej należą: „Badanie sprawozdań finansowych”, „Międzynarodowe

standardy sprawozdawczości”, „Optymalizacja podatkowa”, „Rachunkowość w jednostkach sfery budżetowej” lub „Rachunkowość w banku”, lub „Rachunkowość w zakładzie ubezpieczeń”, „VAT w działalności gospodarczej” lub „Zaawansowana rachunkowość zarządcza” (*Studia pierwszego i drugiego stopnia w SGH...*, 2014, s. 85–87).

Warto zauważyć, że środowisko polskiej rachunkowości jest także zgodne w zakresie treści przedmiotów, w ramach których realizowany jest proces nauczania rachunkowości na poziomie akademickim. Innym przykładem pewnej jedności środowiska jest układ podręczników do podstaw rachunkowości, rachunkowości finansowej czy rachunkowości zarządczej. Na przykład podręczniki do podstaw rachunkowości o zasięgu ogólnokrajowym – pierwszy, autorstwa E. Nowaka (2016) i drugi, opracowanie zbiorowe pod redakcją K. Sawickiego (2009) – mają prawie identyczną strukturę treści.

Od ogólnie przyjętej konwencji pisania polskich podręczników z podstaw rachunkowości pozytywnie wyróżnia się dzieło krakowskich przedstawicieli rachunkowości pod redakcją naukową B. Micherdy (2005). Intencją autorów tego „odmiennego” w układzie treści podręcznika było równomierne rozłożenie aspektów teoretycznych i praktycznych rachunkowości. Piszący ten artykuł szczególną atencją darzy rozdział poświęcony rozwojowi rachunkowości w perspektywie historycznej, który kompetentnie i syntetycznie ukazuje ewolucję myśli w teorii i praktyce rachunkowości, zarówno na świecie, jak i w Polsce (Pogodzińska-Mizdrak, 2005, s. 34–76). Krakowski podręcznik podstaw rachunkowości odróżnia od pracy autorstwa E. Nowaka i dzieła zbiorowego pod redakcją K. Sawickiego brak rozdziałów poświęconych organizacji rachunkowości w przedsiębiorstwie, ewidencji aktywów trwałych, ewidencji aktywów obrotowych i ewidencji rozrachunków (tabela 3).

Tabela 3. Zestawienie tytułów rozdziałów wybranych ogólnokrajowych podręczników podstaw rachunkowości

<i>Rachunkowość. Kurs podstawowy autorstwa E. Nowaka (2016)</i>	<i>Podstawy rachunkowości pod red. K. Sawickiego (2009)</i>	<i>Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne pod red. B. Micherdy (2005)</i>
Istota i zakres rachunkowości	Istota i zasady funkcjonowania rachunkowości	Funkcje i struktura współczesnej rachunkowości
Międzynarodowe i krajowe regulacje rachunkowości		Rachunkowość w historycznej perspektywie
Inwentarz i bilans	Bilans – aktywa i pasywa	Bilans jako statyczny rachunek majątku i kapitału
–	–	Podstawy wyceny w rachunkowości
Operacje gospodarcze i ich udokumentowanie	Pomiar i udokumentowanie procesów gospodarczych	Dynamiczny rachunek majątku i kapitału
Konto księgowe i jego funkcjonowanie	Zasady ewidencji na kontach księgowych	

<i>Rachunkowość. Kurs podstawowy autorstwa E. Nowaka (2016)</i>	<i>Podstawy rachunkowości pod red. K. Sawickiego (2009)</i>	<i>Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne pod red. B. Micherdy (2005)</i>
Organizacja rachunkowości w jednostce gospodarczej	Zasady organizacji rachunkowości, formy i technika prowadzenia ksiąg rachunkowych	–
Aktywa trwałe i ich ewidencyjne ujęcie	Ewidencja aktywów trwałych	
Krótkoterminowe aktywa finansowe i kredyty oraz ich ewidencja	Ewidencja środków pieniężnych, krótkoterminowych aktywów finansowych i rozrachunków	
Rozrachunki i ich księgowe ujęcie		
Wycena i ewidencja materiałów i towarów	Ewidencja materiałów i towarów	
Koszty. Rozliczanie i ewidencja	Ewidencja i rozliczanie kosztów	Budowa i funkcjonowanie rachunku kosztów
Wycena i ewidencja produktów	Zasady kalkulacji i ewidencji produktów pracy	Budowa i funkcjonowanie rachunku wyników
Ustalanie i ewidencja wyniku finansowego Ewidencja kapitałów i funduszy własnych oraz rezerw	Przychody i koszty związane z ich osiągnięciem Kapitały, fundusze, rezerwy i wyniki finansowe	
Sprawozdawczość finansowa jednostki gospodarczej Badanie sprawozdania finansowego	Ujęcie w rachunkowości łączenia się spółek Sprawozdawczość finansowa	
Analiza sprawozdania finansowego	–	Wykorzystanie analitycznej funkcji współczesnej rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Nowak (2016);
Sawicki (red., 2009); Micherda (red., 2005).

W środowisku naukowym reprezentującym rachunkowość dominuje przekonanie, że u podstaw prowadzonych badań naukowych i tworzonych teorii rachunkowości leży paradygmat społeczno-ekonomiczny. Istotą tego paradygmatu, jak zauważa A. Karmańska (2013, s. 136), jest „przekonanie, że przedmiotem badań nauki rachunkowości są zawsze dynamiczne relacje pomiędzy rachunkowością i rzeczywistością społeczno-ekonomiczną, a szczegółowe badania naukowe i rozpoznawane dzięki nim mechanizmy kształtujące poszczególne atrybuty rachunkowości i atrybuty rzeczywistości społeczno-ekonomicznej służą określaniu dróg, dzięki którym rachunkowość może dobrze wypełniać funkcję metajęzyka działalności gospodarczej”.

Do 1939 r. profesorowie zwyczajni lub profesorowie nadzwyczajni, a więc także T. Lulek (jako mianowany profesor nadzwyczajny prawa skarbowego i rachunkowości państwowej) i W. Skalski (jako profesor nadzwyczajny rachunkowości i analizy bilansu) mieli „prawo podawać i oświećlać z katedry i w publikacjach naukowych, według swego naukowego przekonania i sposobem naukowym wszelkie zagadnienia wchodzące w zakres gałęzi wiedzy, których byli przedstawicielem, oraz ma zupełną swobodę w wyborze metod wykładów i ćwiczeń” (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów..., art. 16).

Po 1949 r. proces kształcenia specjalistów rachunkowości, podobnie jak i na pozostałych kierunkach studiów, został ogólnie sformalizowany (przebieg i organizacja studiów normowały stosowne przepisy). O ile przed 1939 r. wykładowca sam decydował o treściach zajęć dydaktycznych, o tyle po 1949 r. treści tych zajęć były określane ogólnie. Daleko idące uprawnienia, między innymi w zakresie tworzenia i prowadzenia kierunków studiów, standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów i poziomów kształcenia, treści nauczania dla poszczególnych przedmiotów ogólnych, podstawowych i kierunkowych programów kształcenia władze ministerialne uzyskiwały na podstawie przepisów ustawy z 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (art. 4a). Ta nowelizacja wprowadziła w życie tzw. standardy kształcenia, w tym także standard dla kierunku „Finanse i rachunkowość”.

W standardzie kształcenia dla kierunku „Finanse i rachunkowość” określono:

- treści podstawowe między innymi dla rachunkowości oraz treści kierunkowe między innymi dla rachunkowości finansowej w ramach studiów pierwszego stopnia,
- treści podstawowe między innymi dla rachunkowości zarządczej oraz treści kierunkowe dla rachunku kosztów i standardów sprawozdawczości finansowej dla studiów drugiego stopnia.

Nowelizacja z 18 marca 2011 r. ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym* w miejsce standardu kształcenia wprowadziła Krajowe Ramy Kwalifikacji, zwiększając uprawnienia szkół do tworzenia własnych programów studiów i formułowania treści przedmiotów.

W nauczaniu rachunkowości w Polsce można zauważyć coraz silniejszą tendencję depersonalizacji procesu nauczania, czego wyrazem jest dynamiczny rozwój e-learningu, gdzie rola nauczyciela jest ograniczona do koordynacji i kontroli efektów kształcenia.

W rachunkowości odnotowuje się proces różnicowania zainteresowań naukowych, a tego wyrazem jest rozwój specjalizacji i powstawanie wąskich specjalności. W polskiej rachunkowości silne reprezentacje mają następujące specjalizacje: historia rachunkowości (między innymi E. Terebuch, E. Wojciechowski, A. Jaruga, K. Szymański, A. Szycha, I. Sobańska, M. Turzyński, T. Sobczak, S. Hońko, K. Klimczak, E. Łazarzewicz)⁸, teoria rachunkowości (między innymi E. Terebuch, S. Skrzywan, A. Jaruga,

⁸ Więcej zob. M. Turzyński (2012a, s. 93–107; 2012b, s. 39–41).

K. Sawicki, J. Górski, M. Dobija), rachunkowość finansowa (między innymi K. Sawicki, T. Kiziukiewicz, K. Winiarska, E. Nowak), rachunkowość zarządcza (między innymi A. Jaruga, G.K. Świdorska, S. Sojak, M. Dobija, T. Kiziukiewicz, A. Szychta, T. Wnuk-Pel), rachunkowość podatkowa, rachunkowość menedżerska (G.K. Świdorska), rachunek kosztów (między innymi K. Sawicki, E. Nowak, I. Sobańska), sprawozdawczość finansowa (A. Jaruga, Z. Messner, E. Nowak, W.A. Nowak, E. Walińska, T. Waśniewski, W. Skoczylas, A. Helin, E. Śniezek, A. Szychta, A. Karmańska, W. Gos, M. Wiatr), międzynarodowe regulacje i harmonizacja zasad sprawozdawczości finansowej (między innymi T. Surdykowska, Z. Fedak, A. Jaruga, J. Turyna, D. Misińska), rachunkowość sektora budżetowego (między innymi K. Czubakowska, M. Hass-Symotiuk, T. Żyżnowski)⁹.

Podsumowanie

Z przedstawionych powyżej rozważań na temat rachunkowości ustalono, że na jej słabą tożsamość naukową wpływa brak samodzielności dyscyplinarnej w zakresie przepisów regulujących między innymi uzyskiwanie stopni naukowych i brak samodzielnego komitetu naukowego w ramach PAN.

Wyniki analizy rozwoju instytucjonalnego rachunkowości w Polsce dowodzą, że rachunkowość jako nauka osiągnęła status wielkiej nauki. Na podstawie charakterystyk poszczególnych zjawisk właściwych instytucjonalizacji należy przyjąć pogląd, że rachunkowość powinna uzyskać formalny status dyscypliny naukowej w ramach nauk ekonomicznych, a tego wyrazem powinno być między innymi prawo nadawania stopni naukowych w dyscyplinie „rachunkowość”. W tym miejscu warto przywołać ustalenia A. Szychty, że „cechy nauki rachunkowości na współczesnym etapie jej rozwoju niewątpliwie odróżniają jej przedmiot i cele” od ekonomii, nauk o zarządzaniu i finansów (Szychta, 2015, s. 33). Ta odmienność przedmiotowa i podmiotowa to kluczowy argument za nadaniem samodzielności dyscyplinarnej rachunkowości.

Jak słusznie zauważyła E. Pogodzińska-Mizdrak (2005, s. 73), obecnie rachunkowość to królowa stosowanych nauk ekonomicznych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w rozwoju rachunkowości w Polsce obecnie obserwujemy zjawisko swoistej równowagi dwóch jej aspektów: teoretycznego i aplikacyjnego.

Konkludując instytucjonalne rozważania na temat rozwoju rachunkowości jako dyscypliny naukowej w Polsce, należy podkreślić bogaty dorobek naukowy, dydaktyczny i społeczny, wypracowany na przestrzeni ostatnich stu lat. Bez zbędnej kurtyzacji należy też stwierdzić, że rachunkowość polska, zarówno w nauce, jak i w praktyce udowodniła, że zasługuje na samodzielność naukową.

⁹ Ten fragment artykułu opracowano na podstawie I. Sobańska, P. Kabalski (red., 2012) i strony internetowej Nauka Polska (www.nauka-polska.pl).

Literatura

- Bąk M. (2013), *Wybrane problemy rachunkowości – jej status naukowy i obszary badawcze*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa, s. 55–75.
- Bień. W. (2007), *Historia organizacji księgowych w Polsce*, SKwP, Warszawa.
- Clark T.N. (1972), *The stages of scientific institutionalization*, „International Social Science Journal”, 24 (4), s. 656–671.
- Dzienis H. (2013), *Akademia Handlowa w Gdańsku – Fundacja Jacoba Kabruna*, „Libri Gedanenses”, XXIX–XXX, Gdańsk, s. 91–110.
- Filar T. (2000), *Wyższe Studium Handlowe 1925–1938*, [w:] J.M. Małecki (red.), *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, s. 21–59.
- Gabrusewicz W. (2007), *Skalski Witold (1879–1961)*, [w:] S. Sojak (red.), *Słownik biograficzny rachunkowości w Polsce*, SKwP, Warszawa, s. 121–125.
- Gawart M. (2015), *Prekursorzy rachunkowości na uniwersytetach brytyjskich*, [w:] K. Klimczak (red.), *Historia rozwoju teoretycznej myśli rachunkowości. Przegląd wybranych teorii, modeli i koncepcji*, Difin, Warszawa, s. 229–244.
- Hołda A. (2007), *Lulek Tomasz (1878–1962)*, [w:] S. Sojak (red.), *Słownik biograficzny rachunkowości w Polsce*, SKwP, Warszawa, s. 69–79.
- Karmańska A. (2013), *Nauka rachunkowości, proces poznawczy, paradygmaty i prawda w rachunkowości – garść ustaleń i refleksji*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa, s. 125–146.
- Klimczak K. (red.) (2015), *Historia rozwoju teoretycznej myśli rachunkowości. Przegląd wybranych teorii, modeli i koncepcji*, Difin, Warszawa.
- Kotowicz T. (1929), *Historja Związku*, [w:] *Poradnik Księgowego*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa, s. 299–313.
- Koźmiński A.K. (2008), *Koniec świata menedżerów?*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Krzyżanowski L. (1992), *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, PWN, Warszawa.
- Kraśko N. (1996), *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920–1970*, PWN, Warszawa.
- Kraushar A. (1929), *Kupiectwo warszawskie. Zarys pięciowiekowych jego dziejów*, Księgarnia F. Hojsicka, Warszawa.
- Kuhn T.S. (2009), *Struktura rewolucji naukowych*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Małecki J.M. (red.) (2000), *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Micherda B. (red.) (2005), *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN, Warszawa.
- Niedzielska M. (2002), *Dzieje szkolnictwa*, [w:] S. Salmonowicz (red.), *Historia Pomorza*, t. IV (1850–1918), cz. 2 *Polityka i Kultura*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, s. 271–303.
- North D.C. (1994), *Economic performance through time*, „The American Economic Review”, 84 (3), s. 359–368.
- Nowak E. (2016), *Rachunkowość. Kurs podstawowy*, PWE, Warszawa.
- Piechocka-Kałużna A. (2014), *Wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w nauce rachunkowości na przykładzie badań nad prawdą w sprawozdawczości finansowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Pogodzińska-Mizdrak E. (2005), *Rachunkowość w historycznej perspektywie* [w:] B. Micherda (red.), *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN, Warszawa, s. 34–76.
- Purchla J. (2000), *Prehistoria*, [w:] J.M. Małecki (red.), *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, s. 15–20.
- Redzik A. (2009), *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Remlein M. (2014), *Teoria a nauka rachunkowości*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2 (4), (265), Poznań, s. 120–134.
- Sawicki K. (red.) (2009), *Podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa.

- Sobańska I., Kabalski P. (red.) (2012), *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Sobczak T. (2009), *Instytucjonalizacja nauk ekonomicznych w Polsce międzywojennej*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa.
- Sobczak T. (2008), *Rachunkowość w szkolnictwie wyższym Polski międzywojennej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 46 (102), SKwP, Warszawa, s. 205–220.
- Sojak S. (2011), *Wprowadzenie*, [w:] S. Sojak (red.), *Historia katedr rachunkowości w uczelniach polskich*, SKwP, Warszawa, s. 9–22.
- Sojak S. (red.) (2014), *Abacus – od źródeł rachunkowości po współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Sojak S. (red.) (2011), *Historia katedr rachunkowości w uczelniach polskich*, SKwP, Warszawa.
- Sojak S. (red.) (2007), *Słownik biograficzny rachunkowości w Polsce*, SKwP, Warszawa.
- Studia pierwszego i drugiego stopnia w SGH. Informator 2014/2015* (2014), Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, s. 85–87.
- Szychta A. (2015), *Przedmiot, cele i teorie nauki rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 85 (141), s. 9–35.
- Świdorska G.K. (2007), *Skrzywan Stanisław (1902–1971)*, [w:] S. Sojak (red.), *Słownik biograficzny rachunkowości w Polsce*, SKwP, Warszawa, s. 131–140.
- Trocki M. (2005), *Tożsamość nauk o zarządzaniu*, „Przegląd Organizacji”, 1, s. 7–10.
- Turzyński M. (2012a), *Historiografia rachunkowości – przeszłość, stan obecny i perspektywy rozwoju*, [w:] I. Sobańska, P. Kabalski (red.), *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 93–107.
- Turzyński M. (2012b), *Umowy o używanie aktywów w świetle historyczno-teoretycznego dyskursu rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Winnicka E. (2014), *Rachunkowość na łamach pierwszego polskiego fachowego czasopisma księgowego*, [w:] S. Sojak (red.), *Abacus – od źródeł rachunkowości po współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 211–226.
- Żor A. (2011), *Kronenberg. Dzieje fortuny*, PWN, Warszawa.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół – tekst jednolity: Obwieszczenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 21 lipca 1933 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dz. U. 1933, nr 76, poz. 551.
- Ustawa z 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2001, nr 85, poz. 942.

Źródła internetowe

- Komitety naukowe PAN, <http://www.institucja.pan.pl/index.php/komitety/naukowe> (dostęp 16.03.2016).
- Nauka Polska, <http://www.nauka-polska.pl> (dostęp 16.03.2016).
- „The Accountant”, <http://www.theaccountant-online.com/static/aboutus/> (dostęp 16.03.2016).
- Zakres dyscyplin „ekonomia”, „finanse” i „nauki o zarządzaniu” w ramach dziedziny „nauki ekonomiczne” (2010), Komunikat CK 7/2010, <http://www.ck.gov.pl/index.php/komunikaty-ck/29-k-o-m-u-n-i-k-a-t-n-r-72010> (dostęp 16.03.2016).

